

УДК 340.12

*Полатайко Ірина Володимирівна,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМ ВТІЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ ТА ПРАВОВИХ СІМ'ЯХ СУЧАСНОСТІ

У статті висвітлено особливості форм втілення правової ідеології у правових системах сучасності як їх ідеологічної основи та як невід'ємного ідеологічного елемента механізму правового регулювання суспільних відносин у цих правових системах. На думку автора, втілення правової ідеології у правових системах та правових сім'ях сучасності здійснюється наступним чином: у романо-германській (континентальній) системі права – через нормативно-правовий акт, як основне джерело права, і першочергово у процесі його прийняття парламентською більшістю; у англосаксонській правовій сім'ї – через правовий (у першу чергу – судовий) прецедент і частково – через правовий звичай на основі професійної правосвідомості суддів та присяжних засідателів; у соціалістичній правовій сім'ї правова ідеологія існувала лише формально, а фактично її підміняла політична ідеологія правлячої партії; у мусульманській правовій сім'ї правова ідеологія втілюється опосередковано через релігійну ідеологію; у далекосхідній правовій сім'ї правова ідеологія втілюється через мораль, морально-етичні цінності (тобто через морально-етичну ідеологію); у правовій сім'ї звичаєвого права правова ідеологія втілена через звичаєве право, систему звичаїв і традицій.

Ключові слова: ідеологія, суспільна ідеологія, правова ідеологія, правова система, правова сім'я, форми втілення правової ідеології.

Постановка проблеми. Слід зауважити, що множинність правових систем, згрупованих у правові сім'ї за певними критеріями, обумовлюється різними матеріальними, організаційними, ідеологічними та іншими численними факторами, кожен з яких потребує окремого наукового дослідження.

Разом з тим, важлива роль у системі зазначених факторів, які впливають на формування правових систем та цілих правових сімей сучасності, належить ідеологічним факторам, невід'ємною складовою частиною яких виступає правова ідеологія як цілісна система поглядів на право та правове регулювання. Будучи обумовленою умовами формування, розвитку та функціонування тих чи інших держав та їх правових систем, правова ідеологія втілюється у нормативно-правових актах, актах тлумачення, актах правореалізації (в т. ч. й актах правозастосування). Саме тому важлива увага повинна бути приділена дослідженню форм втілення правової ідеології як на рівні окремих правових систем сучасності, так і на рівні цілих правових сімей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутнісні особливості правової ідеології, її місце у механізмі правового регулювання суспільних відносин прямо чи опосередковано досліджували у своїх наукових працях В. Бабкін, М. Гуренко, В. Журавський, О. Зайчук,

М. Костицький, А. Луцький, С. Максимов, Н. Оніщенко, В. Селіванов, В. Сіренко, О. Скакун, О. Скрипнюк, С. Сливка, В. Тацій, О. Тихомиров, Ю. Шемшученко та ін.

Разом з тим, окремого наукового дослідження потребують не стільки сутнісні особливості правової ідеології, скільки форми їх втілення на рівні цілих правових сімей чи окремих правових систем сучасності.

Постановка завдання. Метою даної статті є висвітлення форм втілення правової ідеології у правових системах та правових сім'ях сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній науці загальної теорії права та держави сформульовані різні підходи до розуміння наукової категорії «правова система». При цьому, у більшості випадків підтримується дефініція правової системи як сукупності внутрішньо узгоджених, взаємопов'язаних, соціально-однорідних юридичних засобів, за допомогою яких держава здійснює необхідний нормативно-організуючий вплив на суспільні відносини (закріплення, регулювання, охорона, захист) [6].

Враховуючи таке розуміння правової системи, до числа її елементів відносять: 1) право як сукупність створених і охоронюваних державою норм; 2) законодавство як форму вираження цих норм (нормативних актів); 3) правові установи, які здійснюють правову політику держави; 4) судову та іншу юридичну практику; 5) механізм правового регулювання; 6) правореалізаційний процес (включаючи акти застосування і тлумачення); 7) права, свободи і обов'язки громадян (право в суб'єктивному значенні); 8) систему утворених та функціонуючих у суспільстві правовідносин; 9) законність і правопорядок; 10) правову ідеологію (правосвідомість, юридичні доктрини та теорії, правову культуру тощо); 11) суб'єкти права (індивідуальні і колективні); 12) системні зв'язки, які забезпечують єдність, цілісність та стабільність системи; 13) інші правові явища (юридичну відповідальність, правосуб'єктність, правовий статус, законні інтереси тощо).

Такий широкий підхід найповніше окреслює обсяг поняття і характеризує правову систему як складне, цілісне структурне утворення в єдності всіх його складових частин.

Л. С. Явич виступає проти включення в це поняття всіх без винятку юридичних категорій, всієї правової діяльності, стверджуючи, що недоречно вважати елементами правової системи соціальні чинники, які безпосередньо впливають на правоутворення і правореалізацію, але не становлять їх безпосереднього змісту [9, с. 148 – 149].

В. Погорілко та А. Малишко зазначають, що елементами, які належать до правової системи України є: система права, правова політика, правова ідеологія і юридична (правова) практика, зокрема, правотворча, правозастосовча, правоохоронна. Також поряд з елементами до правової системи, на їх погляд входять споріднені з нею явища: норми і принципи міжнародного права, соціальні норми, санкціоновані державою [5, с. 24 – 25].

Отже, значна кількість представників юридичної науки підтримує думку про те, що правова ідеологія (правосвідомість, юридичні доктрини та теорії, правова культура) є складовим елементом правової системи.

Разом з тим, сукупність країн, які використовують однакові правові системи, об'єднані в певні правові сім'ї. Термін «правова сім'я» потрібний для позначення груп правових систем, які мають подібні ознаки, що дозволяє говорити про подібність цих систем. Ця подібність є результатом їх історичного і логічного розвитку.

Тому, враховуючи загальне вчення про належність правової ідеології до елементів правової системи, об'єднання суміжних правових систем у правові сім'ї, доцільно розглянути, яким чином правова ідеологія втілюється у тій чи іншій правовій сім'ї. До числа класичних правових сімей, які виділяють у загальній теорії права та держави, відносять: романо-германську; англо-саксонську; релігійно-правову, систему звичаєвого права та соціалістичну.

Аналіз елементів романо-германської (континентальної) системи права дає можливість встановити, що основним джерелом права в ній є закон, а інші види джерел виконують допоміжну роль і доповнюють його [7, с. 425 – 428]. Тому правова ідеологія у даній правовій системі також має другорядну роль. Вона може справляти вирішальний вплив лише на стадії прийняття закону як основного джерела (форми) права. При цьому в основу змісту закону буде покладено домінуючий напрям правової ідеології, який підтримується парламентською більшістю, що даний закон приймає.

Що стосується особливостей розвитку англо-саксонської правової сім'ї, то на даний час вона переживає період кардинальної правової реформи, суть якої полягає в активізації законодавчої діяльності, уніфікації позовного виробництва, злитті судів загального права і права справедливості [3, с. 48]. Слід також зазначити, що давнім джерелом англосаксонського права є звичай. Присяжні засідателі, порівняно з професійними суддями, не мали тих знань про норми раніше прийнятих судових рішень, що були необхідні для точної юридичної кваліфікації вчинків. Для них орієнтиром виступали ті традиції, звичаї, норми поведінки, що склалися в Англії й окремих графствах. З урахуванням цих норм і вироблялася загальна думка, позиція присяжних по конкретній справі [1, с. 342].

Отже, в англо-саксонській правовій сім'ї правова ідеологія могла знаходити свій вираз через правовий (у першу чергу – судовий) прецедент і частково – через правовий звичай. При цьому правова ідеологія поступово формувалась на основі професійної правосвідомості суддів та присяжних засідателів, які одночасно забезпечували формування і правової ідеології і юридичної практики.

Якщо вести мову про соціалістичну правову сім'ю, то до її ознак можна віднести, те, що вона базується на марксистському вченні, а значну роль у формуванні права відіграє партійна доктрина. При цьому, єдиним джерелом права визнавався нормативно-правовий акт [8, с. 128–129]. Що стосується правової ідеології, то, на наш погляд, її у соціалістичній правовій сім'ї фактично не існувало. Вона була успішно замінена політичною ідеологією правлячої партії.

Якщо ж вести мову про особливості мусульманського права, то йому притаманна специфічна система джерел права, зокрема, релігійний текст (коран); судовий прецедент (судова практика); правова доктрина; нормативно – правові акти (фірмани); розповіді про життя пророка Мухамеда (сунни); правовий звичай (адати) [4, с. 38 – 39].

Аналізуючи вищесказане, слід зауважити, що саме мусульманському праву притаманний високий рівень втілення правової ідеології через ідеологію релігійну – Коран, Сунну, Іджму, Кияс, фірмани, адати тощо. Тому правова ідеологія даної правової сім'ї охоплена на рівні правосвідомості, правових актів та юридичної практики з яскраво вираженим релігійним змістом.

Що стосується далекосхідної правової сім'ї, то її характерними рисами є: велика роль особистого статусу людини; її готовність визнати свою неправоту. При цьому головним регулятором відносин є не право, а мораль тощо [2, с. 304]. Отже, основним фактором формування правової ідеології у далекосхідній правовій сім'ї є мораль, а не нормативно-правовий акт.

Для правової сім'ї звичаєвого права, яка переважає в країнах Африки характерне домінування правового звичаю; наявність великого правового партикуляризму. При цьому нормативні акти (писані закони) мають вторинне значення, а правовий прецедент взагалі не набуває певного значення як джерело права. При цьому, сфера правового регулювання є дуже вузькою [2, с. 305–306]. Отже у правовій сім'ї звичаєвого права формування

правової ідеології суспільства здійснюється через правовий звичай, а сфера дії правової ідеології, як і сфера правового регулювання, має обмежений характер.

Висновки. Таким чином, втілення правової ідеології у правових системах та правових сім'ях сучасності здійснюється наступним чином:

1) у романо-германській (континентальній) системі права – через нормативно-правовий акт, як основне джерело права, і першочергово у процесі його прийняття парламентською більшістю;

2) у англо-саксонській правовій сім'ї – через правовий (у першу чергу – судовий) прецедент і частково – через правовий звичай на основі професійної правосвідомості суддів та присяжних засідателів;

3) у соціалістичній правовій сім'ї правова ідеологія існувала лише формально, а фактично її підміняла політична ідеологія правлячої партії;

4) у мусульманській правовій сім'ї правова ідеологія втілюється опосередковано через релігійну ідеологію;

5) у далекосхідній правовій сім'ї правова ідеологія втілюється через мораль, морально-етичні цінності (тобто через морально-етичну ідеологію);

6) у правовій сім'ї звичаєвого права правова ідеологія втілена через звичаєве право, систему звичаїв і традицій. Оскільки при цьому сфера правового регулювання має обмежений характер, то тут також можна вести мову і про обмежений вплив правової ідеології.

Список використаних джерел

1. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид. – М., 1988. – 451 с.
2. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та інші; За ред. В. В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 320 с.
3. Кухарчук Г. В. Некоторые теоретико-методологические вопросы исследования понятия правовой системы / Г. В. Кухарчук // Правоведение. – 1998. – № 2. – С. 46 – 50.
4. Лубська М. Мусульманське право: Сутність, джерела, структура / М. Лубська. – К.: Монографія. «Академвидав», 2009. – 256 с.
5. Погорілко В. Правова система України: стан та перспективи розвитку / В. Погорілко, М. Малишко // Віче. – 1993. – № 9. – С. 21-35.
6. Правові системи сучасності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo/pravovi_sistemi_suchasnosti#548.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скакун / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
8. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
9. Явич Л. С. Общая теория права / Л. С. Явич. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. – 298 с.

Полатайко И. В. Особенности форм воплощения правовой идеологии в правовых системах и правовых семьях современности

В статье освещены особенности форм воплощения правовой идеологии в правовых системах современности как их идеологической основы и как неотъемлемого идеологического элемента механизма правового регулирования общественных отношений в этих правовых системах. По мнению автора, воплощение правовой идеологии в

правовых системах и правовых семьях современности осуществляется следующим образом: в романо-германской (континентальной) системе права – через нормативно-правовой акт, как основной источник права, и в первую очередь в процессе его принятия парламентским большинством; в англосаксонской правовой семье – через правовой (в первую очередь – судебный) прецедент и частично – через правовой обычай на основе профессионального правосознания судей и присяжных заседателей; в социалистической правовой семье правовая идеология существовала только формально, а фактически ее подменяла политическая идеология правящей партии; в мусульманской правовой семье правовая идеология воплощается косвенно через религиозную идеологию; в дальневосточной правовой семье правовая идеология воплощается через мораль, морально-этические ценности (то есть через морально-этическую идеологию) в правовой семье обычного права правовая идеология воплотилась через обычное право, систему обычаев и традиций.

Ключевые слова: идеология, общественная идеология, правовая идеология, правовая система, правовая семья, формы воплощения правовой идеологии.

Polatayko I. V. Features of forms of the embodiment of legal ideology in the legal systems and of modern law families

The article highlights the particular forms of embodiment of the legal ideology in the legal systems of modernity as their ideological foundations and ideology as an integral element of the mechanism of legal regulation of social relations in these jurisdictions. According to the author, the embodiment of the legal ideology in the legal systems and legal families of today is as follows: in the Roman-Germanic (continental) law system – through a legislative act, as the main source of law, and especially in the process of its adoption by the parliamentary majority; in Anglo-Saxon legal family – through legal (in the first place – judicial) case and partially – through legal practice based on professional legal conscience of judges and juries; in the socialist legal family legal ideology existed only formally, but in fact it substitute for political ideology of the ruling party; legal ideology embodied indirectly through religious ideology in the Muslim legal family; in the Far Eastern legal family legal ideology embodied by morality, moral and ethical values (that is the moral-ethical ideology) in the legal family common law legal ideology embodied by common law system of customs and traditions.

Key words: ideology, social ideology, legal ideology, legal system, legal family, forms of embodiment of legal ideology.

Надійшла до редакції 1 листопада 2016 р.

